

Бізнес під прицілом

Так склалося, що стосунки між підприємцями та правоохоронними органами в Україні завжди були напруженими. Періоди законодавчої лібералізації та позитивних зрушень, на жаль, так і не змінили головного — ставлення «інвестиційних нянь» у погонах до бізнесменів і презумпції вини бізнесу

МАКСИМ КОБЗОВ

Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року всі ми стали свідками небувалої позитивної динаміки та швидкості в прийнятті рішень щодо дерегуляції підприємницької діяльності, спрощення митних і податкових процедур. Влада, відчувавши критичність того моменту, в такий спосіб прагнула дати можливість підприємцям вижити та продовжити сплачувати податки в несприятливих умовах, викликаних воєнним станом і військовими діями. Порушення традиційних логістичних маршрутів, девальвація гривні, ракетні обстріли та відтік робочої сили і без того призвели до закриття багатьох виробництв, а майже 96 % із тих, хто залишився, згідно з опитуваннями, зіткнулися з різким падінням дохідності аж до рівня збитковості. Цілі галузі, такі як туристична та event management, фактично припинили своє існування. Водночас близько 87 % підприємців продовжили допомагати ЗСУ та реалізовувати гуманітарні проекти.

Здавалось би, зниження податкового навантаження, тимчасове скасування митних платежів та загальне падіння економіки мало призвести до катастрофічного падіння рівня податкових надходжень до бюджету, але цього не сталося. Бізнес у скрутну годину підставив владі плече, в результаті чого, за підсумками 2022 року, за платежами, що контролюються ДПС, до державного бюджету надійшло 698,7 млрд грн, що на 46,6 млрд грн (або на 7,2 %) перевищує відповідний показник 2021 року. Збори податків у першому кварталі 2023 року також перевищили аналогічні показники 2021 року на 13 %.

Проте цього року відносини влади та підприємців знову змінили свій вектор розвитку і, на жаль, замість продовження зусиль щодо покращення інвестиційного клімату та спрощення адміністративних процедур ми бачимо повернення практики тотального блокування податкових накладних, відновлення перевірок та регулярне невиправдане втручання правоохоронних органів у бізнес-процеси. Причин цього різкого розвороту, на нашу думку, декілька. Зокрема, крім традиційних, це небувалий дефіцит бюджету через значні військові витрати, вимоги партнерів, що надають Україні фінансову допомогу, яка істотно перевищує надходження держбюджету від податків, та ситуація коли старі й новостворені правоохоронні органи намагаються довести свою потрібність та ефективність.

Як наслідок, всі ми стали свідками нової хвилі тиску правоохоронців на біз-

нес. І мова не лише про локальні компанії, ситуація настільки погіршилася, що навіть засновники «Нової Пошти» та «Розетки» виступили з відповідною публічною критикою. «Коли владі було страшно і вона розуміла, що все може «накритися», вона дала свободу підприємцям, коли вже не так страшно, знову можна ставитися до підприємців, як до гусей і баранів, яких можна стригти та обскубувати», — сказав співвласник найбільшої в Україні компанії з експрес-доставки «Нова Пошта» Володимир Поперешнюк під час свого виступу на iForum 2023 в Києві. Опосередкованим підтвердженням його слів є той факт, що в більшості юридичних компаній України практика кримінального права та White-Collar Crime стала однією з небагатьох, які швидко повернули втрачені довоєнні позиції, а в деяких випадках вона навіть перевершила їх, ставши драйвером зростання доходів адвокатів на тлі падіння доходів від інших видів юридичних послуг.

Під час воєнного стану характерною стала тенденція використання «російського сліду» як приводу для обшуків і тиску на бізнес. Водночас відсутність будь-яких фактичних доказів цього не є для СБУ та прокуратури перешкодою. Особливої уваги заслуговує практика розслідування економічних злочинів за «воєнними» статтями Кримінального кодексу України (державна зрада, колабораційна діяльність та перешкоджання законній діяльності Збройних сил України в особливий період). Такий

МАКСИМ КОБЗОВ,
партнер
АО «Консалтингова фірма
«ДОМІНАНТА»

підхід гарантує правоохоронцям зелене світло в процесі отримання ухвал слідчих суддів щодо будь-яких санкцій, проведення обшуків та інших слідчих дій, дає змогу штучно змінити підслідність, а також створює негативний репутаційний фон, що заважає бізнесу ефективно захищати свої права, зокрема в публічній площині. Непоодинокі випадки, коли повістка до ТЦК стає засобом впливу та покарання.

Водночас, згідно зі статистичними даними, тільки 6 % економічних кримінальних проваджень доходять до суду і ще менше — до вироку. Процес досудового розслідування, обшуків та арешту активів є більше тиском, ніж намаганням довести справу до перемоги в суді. Особливо турбує практика вилучення під час обшуків ноутбуків, коштів, корпоративного та особистого майна співробітників і засновників підприємств у справах, у яких нікому навіть не повідомлено про підозру. На жаль, слідчі судді в такій ситуації займають позицію, що це майно не є тимчасово вилученим і не підлягає поверненню законному власнику до завершення розслідування, оскільки було прямо вказано в ухвалі на обшук. Таким чином бізнес на невідомий строк позбавляється активів і грошей в рамках процесу досудового розслідування кримінального провадження, яке може тривати роками, навіть якщо жоден зі співробітників не є його фігурантом. Тобто мова, як і раніше, йде про необґрунтоване та надмірне втручання, яке немає нічого спільного із завданнями кримінального провадження, а має на меті примусити бізнес виконати ті чи інші вимоги перевіряльників.

З останніх прикладів: у серпні 2023 року до нашого клієнта, іноземного інвестора, завітали співробітники АРМА з ухвалою Печерського районного суду міста Києва, згідно з якою два належні клієнту готелі були арештовані та мають бути передані в управління Агенції. Ознайомившись із текстом ухвали, ми дізналися, що арешт було накладено в рамках розслідування службової недбалості однієї з посадових осіб ФДМУ, що мала місце понад десять років тому й жодним чином не стосувалася ні готелів, ні іноземного інвестора. Ба більше, за цією самою ухвалою майже 30 інших готельних закладів по всій країні було також арештовано начебто з метою збереження речових доказів та передано в управління АРМА. Тільки уявіть, скільки бізнесів, трудових колективів і налагоджених виробничих процесів було поставлено під загрозу зникнення одним підписом судді. Певна річ, мова

йшла про сумнозвісну справу ФДМУ проти Федерації профспілок України, проте щодо вказаного нерухомого майна всі господарські суди давно закінчилися на користь власників, і застосування слідчим суддею такого заходу, як арешт і передання готелів в управління АРМА, неможливо оцінити інакше, ніж як тиск на бізнес, що працює в умовах війни. Тим більше, що це була вже третя така ухвала Печерського районного суду за останні два роки.

Деякі позитивні зрушення все одно відбуваються, наприклад початок роботи координаційної платформи влади та бізнесу при Офісі Президента; позбавлення правоохоронців права блокувати митне оформлення товарів, згідно з постановою Кабінету Міністрів від 19 вересня 2023 року № 1008, тощо. Проте всі ці заходи мають точковий характер, спрямовані на усунення негативних наслідків, замість того щоби працювати над причинами.

Мова йде про комплекс дій, зокрема впровадження процедури відшкодування шкоди, заподіяної бізнесу та громадянам унаслідок необґрунтованого обмеження їхніх прав на етапі досудового розслідування, арешту майна та проведення обшуків. Влада має перетворити декларацію, що міститься в статті 56 Конституції України, згідно з якою кожен має право на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових осіб під час здійснення ними своїх повноважень, на механізм, що реально діє. На жаль, Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» застарів і не дає змоги притягнути до відповідальності правоохоронців у разі їх незаконного втручання в господарську діяльність, що завдало суттєвих збитків підприємству.

Ми всі маємо розуміти, що війна з РФ та повоєнна відбудова України — це не спринт, а марафон. Для перемоги потрібно реально оцінити довгострокові негативні наслідки репресивного ставлення податківців і правоохоронців до бізнесу й негайно почати впроваджувати зміни стосовно настанови щодо презумпції вини підприємців, реального покарання тих, хто зловживає наданими повноваженнями, та усувати прогалини в законодавстві, що створюють плідне підґрунтя для таких зловживань.